

Arhe XXI, 42/2024

UDK 179

636.045

28

308(497.4/.7)

DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2024.42.181-201>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

ORHAN JAŠIĆ¹

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet islamskih nauka/

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet, BiH

MUHAMED KATICA²

Univerzitet u Sarajevu, Veterinarski fakultet, BiH

KENAN ČEMO³

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet islamskih nauka, BiH

PAS U BIOETIČKOM I MUSLIMANSKOM TEOLOŠKOM DISKURSU

Sažetak: U prvom dijelu teksta ukratko je skrenuta pozornost na fenomen pasa kao kućnih ljubimaca s jedne, te pasa lualica s druge strane. Osim toga, navedeni su određeni primjeri intenzivnog suodnosa čovjeka i psa, kako kroz historiju, jednako tako i u epohi postkulture. Posebno je razviđan bioetički problem odnosa ljudi prema psima lualicama u Bosni i Hercegovini pri čemu je podcrtana etičko-moralna (ne)odgovornost nekadašnjih vlasnika pasa. Tijekom reflektiranja navedenih sadržaja, osim u bioetičkom rakursu, ova tematika je promišljena i iz rakursa muslimanske Tradicije, odnosno teologije morala. Tom prigodom pojam psa je sagledavan dominantno iz muslimanske teološko-moralne perspektive, ali u dijalogu sa bioetikom, tj. kroz prizmu integrativne bioetike.

Ključne riječi: pas, ljubimac, pas lualica, teologija morala, integrativna bioetika

---

1 E-mail adrese autora: orhan.jasic@fin.unsa.ba / orhanjasic@yahoo.com

2 E-mail adrese autora: muhamed.katica@vfs.unsa.ba

3 E-mail adrese autora: kenan.cemo@fin.unsa.ba

UVOD

U današnjem dobu mnogo se zbori o odnosu čovjeka kako prema biljnome, tako i prema životinjskome svijetu. Tom prigodom primarno, barem u zapadnoj kulturi i civilizaciji, dominira sekularni govor prema navedenoj tematici, dok je religijski uglavnom zanemaren ili je pak marginaliziran. No, budući da su ljudi i životinje u konstantnoj poveznici jedni sa drugim od njihovog stvaranja, tj. nastanjanja planeta Zemlje, esencijalno je ukazivati i na njihovu međusobnu oslonjenost i koegzistenciju i iz religijskog rakursa. O svezi čovjeka i animalnog svijeta svjedoče oslikane pećine iz predhistorijskog razdoblja u kojima se prezentira lovački čin, što je u suštini jedan od „najstarijih dokumenata“ suodnosa *homo sapiensa* s jedne i animalnog svijeta s druge strane. Nadalje, kada je riječ o prošlosti, uglavnom se takovrsna oslonjenost kroz historiju bazirala na ljudskoj uporabi životinja primarno za prehranu, odijevanje, ili, pak, religijska žrtvovanja, kao i u poljoprivredne, transportne i građevinske svrhe. Osim rečenog, životinje su nerijetko korištene za vojne, i to vrlo često osvajačke pohode, ali i obrambene poduhvate. Pored kazanog, tijekom razvoja ljudske kulture i civilizacije, životinje su stjecale signifikantno mjesto i u likovnoj umjetnosti, zatim u književnosti, stripu i filmu, ali i prije toga u mitologiji s jedne, te u teologiji i filozofiji s druge strane. No, konstantnim razvojem ljudske civilizacije vrijednost životinja došla je do izraza zbog još jedne svrhe u relaciji sa ljudskim svijetom, a to je njihova uporaba u humanoj medicini i farmakologiji. Upravo zbog razvoja medicine, na brojnim životinjama bivaju vršeni eksperimenti i to osobito od modernoga razdoblja, a što posebno dobiva na snazi u epohi postkulture. Osim toga, životinje, naročito u današnjem dobu raščerečenog čovjeka, često imaju i terapeutsku ulogu u vidu emocionalnog iskaza kojeg pružaju ljudima u svojstvu ljubimaca. Kada je riječ o ljubimcima, pas, koji se smatra najboljim čovjekovim prijateljem, zauzima posebno mjesto.

U ovome radu namjera nam je upravo iznijeti nekoliko razmatranja o ovoj životinji, koja se nerijetko, barem kada su muslimanska kultura i civilizacija u pitanju, umnogome nepravedno i negativno promatrala. Prije negoli iznesemo naša razviđanja kako teološko-moralne tako i bioetičke naravi o fenomenu pasa ljubimaca, ali i pasa lotalica, koji su u fokusu ovog rada, prvo ćemo u nastavku teksta prozboriti nekoliko riječi o ovoj životinji u kontekstu integrativne bioetike.

---

1. PAS I ČOVJEK

Pas je najčešće u suvremenom zapadnjačkom arealu oslikan kao vjerni i požrtvovani pratitelj ljudskog bića, kao i njegov odani čuvar. Brojni tekstovi o psima, koji se svakodnevno objavljuju u tiskanim i elektroničkim medijima, pse dovode skoro redovito u kontekst tipičnog ljudskog doma, kojeg sačinjavaju bračni par, djeca i pas, koji su zajedno nastanjeni u kući s dvorištem.⁴ Katkada se u istome domaćinstvu susreće i mačka. Neophodno je izdvojiti jednu pomalo zanemarenu činjenicu koja čisto biološki motreno zbori mnogo, a to je da su i pas i mačka zapravo predatori koji su u svojstvu kućnih ljubimaca pronašli svoje mjesto u ljudskome domu. U svojstvu ljubimaca predstavljaju čovjekovog prijatelja za srce i dušu, pa su na određeni način i jedna vrsta terapeuta. No dok je mačka kao ljubimac još uvijek u velikoj mjeri neovisna o svojim vlasnicima, pas je izrazito ovisan o njima.

Homo sapiens je, kada se govori o ljubimcu psu, odgovoran izdržavati i prehranjivati ga, zatim izvoditi ga nekoliko puta tijekom dana vani, ako živi u stanu ili kući. Pored rečenog, čovjek zapovijeda, ali i uživa u društvu psa. Taj suodnos psa i njegovog vlasnika evidentan je i u socijalnoj dimenziji pošto pas nerijetko uživa u šetnji sa svojim vlasnikom, te je i izrazito vjerna životinja obiteljskome krugu. On često brani i čuva svog vlasnika, te sukladno tome, između ostaloga, moguća je i njegova zlouporaba. Dakako, psi se mogu koristiti i u policijske, vojne, a pogotovo u bezbijeđnosne svrhe. Oni su od pomoći i slijepim ljudima, dok su još od pradavnih vremena i pastirski saveznici. Zanimljivo je primijetiti da su za razliku od mačaka psi dobri televizijski i filmski glumci, kao na primjer pas Rex.⁵

Posebno se izdvaja značaj pasa u gorskim službama, u kojima zajedno sa ljudskim spasiocima nerijetko intenzivno učestvuju u spašavanju. Oni su i vrsni spasioci u ruševinama izazvanim zemljotresom ili ratovima. Tako je jedan od najpoznatijih pasa prilikom bombardiranja Londona i uništavanja nastambi tijekom Drugog svjetskog rata upravo bio

---

4 Usp. Nikola Visković, *Kulturna zoologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009, str. 27.

5 Usp. Isto, str. 303.

---

pas Rip, koji je spasio brojne ljudske živote.⁶ U skorašnjim spasilačkim aktivnostima u Turskoj poslije razornog zemljotresa u februaru 2023. godine psi su se ponovno veoma dokazali kao prijatelji ljudskoga roda.

Pas je, zapravo, stvorenje koje se najčešće dovodi u vezu s čovjekom, te za razliku od drugih životinja koje, dakako, mogu biti u službi čovjeka poput konja, magarca, mazge i ostalih životinja, on je predator, koji može biti lovac i napadač, ali i u slučaju gladi je i te kako spreman jesti ljudski leš. Za pseću narav mogu se vezivati priroci poput borbenosti, istrajnosti, odanosti, privrženosti, blagosti, predanosti, prijateljstva s jedne, ili pak agresivnosti, bijesa i destruktivnosti s druge strane. Upravo ovaj posljednji segment ljudi nerijetko znaju iskoristavati za vlastitu zabavu. Tako, najčešće u nerazvijenim državama, u kojima nije prisutna adekvatna vladavina prava, mogu se opaziti štetni segmenti koji se odnose na borbe pasa, koje služe, kao što smo prethodno kazali, za ljudsku zabavu. Borbe pasa predstavljaju surovu stvarnost, pa čak i u nekim muslimanskim zemljama, koje za cilj imaju primitivnu zabavu neodgojenih duša s jedne, kao i, nažalost, destrukciju životinjskog svijeta s druge strane. Ipak, kada su u pitanju ove pojave, bez obzira što ih je katkada moguće primijetiti i u „muslimanskom civilizacijskom“ arealu, niukome slučaju nisu odobrene religijskim pravom, niti vjersko-teološkim moralom. Bioetički je, također, nedopustiva zloupotreba pasa, tj. krvoločan odnos prema životinjama, kao što je prethodno spomenuto u vidu krvoločne borbe pasa.

Niukome slučaju ne treba izostaviti i činjenicu da je za razvoj ljudske kulture i civilizacije utjecaj životinjskog svijeta, odnosno pasa, bio nesporan, a što je svakako i prethodno navedeno. Životinje, a među njima i psi, koristile su se za različite vojne, ali i naučnoistraživačke pothvate. Tako su upravo životinje poput psa Lajke iz SSSR-a ušle u povijest putovanja u svemir.⁷ Naredni „sovjetski psi“ koji su poslani u svemir, tačnije Strelka i Belka, preživjeli su let u kozmos, između ostalog, zahvaljujući naučnim podacima dobivenim iz Lajkinog putovanja.

---

6 Mirror.co.uk (26 April 2009). „Focus On: Rip the Dog’s VC Medal“. *The Mirror*; Preuzeto 14.07.2024. sa: <https://www.mirror.co.uk/money/personal-finance/focus-on-rip-the-dogs-vc-390424>

7 Usp. Suzana Marjanić, *Cetera animantia, Od etnozologije do zooetike*, Pergamena, Zagreb, 2022, str. 15-29.

2. „NAPUŠTENI“ I SLOBODNI PSI

Nasuprot velikog broja pasa koji su u „vlasništvu ljudi“, poput kućnih ljubimaca, moguće je primijetiti i suprotnu pojavu na ulicama nekih zemalja Balkana, Afrike, Azije, ali veoma rijetko, pa gotovo i nikako, u razvijenom dijelu Europske unije. Riječ je o napuštenim psima koji su nekada bili kućni ljubimci. Danas napušteni i ostavljeni psi očito na koncu postaju psi lutilice, a u narednim generacijama i divlji psi. Važno je akcentirati kada su u pitanju Bosna i Hercegovina i neke države bivše Jugoslavije da je fenomen pasa lutilica stvarnost. Budući da je Bosna i Hercegovina pod snažnim utjecajem muslimanske kulture i civilizacije s jedne, te zapadne s druge strane, držali smo adekvatnim navesti primjer ove zemlje kada je riječ o napuštenim psima.

Tokom drugog desetljeća dvadeset i prvog stoljeća došlo je do ogromnog povećanja broja pasa lutilica na bosansko-hercegovačkim ulicama, što se dogodilo kada je donešen *Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja*. Poslije stupanja na snagu navedenog zakona dotadašnja praksa odstrela pasa lutilica biva ukinuta,⁸ dok se istovremeno u Bosni i Hercegovini populacija pasa lutilica rapidno povećala.⁹ Razlog tome jeste da je higijeničarskim službama i lovačkim udrugama zabranjeno eutanaziranje pasa lutilica, dok s druge strane lokalne zajednice nisu

---

8 Bosna i Hercegovina je, slijedeći upute Europske unije, na 25. sjednici Doma naroda Bosne i Hercegovine, održanoj 26. februara 2009. godine, usvojila *Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja*. Između ostalog, u navedenom Zakonu je detaljno regulirana problematika pasa lutilica. Navedenim Zakonom populacija ovih nesretnih životinja zaštićena je od ubijanja i eutanaziranja na način kako se prije stupanja zakona na snagu prakticiralo. Navedenim zakonom su izuzeti posebno agresivni kao i bolesni psi iz populacije pasa lutilica, koji su predstavljali potencijalnu opasnost od prijenosa zoonoza na ljude, a što su prethodno, zvanično veterinarske inspeksijske službe, kao i lokalni veterinari utvrdili i procijenili. Prije stupanja na snagu pomenutog Zakona o zaštiti i dobrobiti životinja u urbanim dijelovima Bosne i Hercegovine, reduciranja populacije pasa lutilica obavljale su specijalizirane higijeničarske službe, dok su u ruralnim i subruralnim područjima korištene usluge lovačkih udruga. S druge strane, navedenim Zakonom je predviđeno prvenstveno otvaranje skloništa za pse, što trebaju uspostaviti sve lokalne zajednice, da se isti uklone sa javnih površina (Usp. Aida Katica, „Populacija pasa lutilica: potencijalna ‘eko bomba’“, *Veterinaria 68* (1/2019), str. 13-14).

9 Tijekom 2012. godine broj pasa lutilica, prema neslužbenim procjenama u Kantonu Sarajevo se kretao između 12000 i 13000, što je predstavljalo svojevrsnu populacionu eksploziju navedene skupine pasa u glavnom gradu Bosne i Hercegovine (Usp. A. Katica, *Populacija pasa lutilica: potencijalna „eko bomba“* str. 14).

bile u mogućnosti uspostaviti adekvatna skloništa za pse, kako je to praksa u razvijenim zemljama. Zahvaljujući navedenom zakonu, pored ostaloga, u bosanskohercegovačkom kontekstu vrlo često je evidentan zabrinjavajući broj pasa lotalica na ulicama gradova. Čak u određenim vremenskim razdobljima formiraju se i čopori, koji mogu izazivati opasnosti za stanovništvo, i to naročito za stariju i mlađu populaciju stanovništva. Tijekom nekoliko navrata dogodili su se napadi i na ljude i posebno djecu, koja nisu bila u mogućnosti samostalno se braniti prilikom čoporativnog napada pasa.

Pored rečenog, Bosna i Hercegovina je država u kojoj se ne investiraju adekvatna materijalna sredstva za otvaranja dovoljnog broja azila za pse u kojima bi se nastanile ove nesretne, tj. napuštene životinje.¹⁰ Kako bi se pronašlo rješenje za ovu bioetičku poteškoću počeo je proces udomljavanja, koji se, ipak, ne razvija dovoljno brzo. S treće strane, pak, pojavila se i nevladina institucija *Dogs Trust*, koja, pored toga što sprovodi program udomljavanja pasa, teži i njihovoj sterilizaciji i čipiranju, kao i adekvatnoj edukaciji za njihovu skrb.¹¹

Ovom prigodom bismo istaknuli da su razlozi za pojavu pasa lotalica višestruki. Suvremeni fenomen ekstremne raširenosti pasa lotalica često proizilazi iz moralne neodgovornosti vlasnika. U današnjem dobu nerjetko se zbiva da se domaći pas, tj. kućni ljubimac, koji obitava zajedno sa obitelji, posebno djecom u stanu, poima kao igračka. U slučaju da vlasniku postaje *kao takav* „nepotreban“ i suvišan, biva jednostavno izbačen na ulicu ili ga vlasnici ostave na izletištima koja se nalaze izvan grada. Tako zbog nedostatka ljudske pažnje i skrbi kod tih pasa dolazi do aktiviranja mehanizama samoodržanja i povratka prirodnim obrascima životinjskog ponašanja. Nakon što bi neodgovorni vlasnici napustili svoje kućne ljubimce, preciznije kućne pse, koji su se prethodno i te kako navikli na posebne i prihvatljive uvjete ži-

---

10 U Bosni i Hercegovini postoji nekoliko skloništa (azila) za pse, u: Tuzli, Orašju, Brčkom, Sarajevu, Prači. Neki od pomenutih su zatvoreni, dok još uvijek manji broj egzistira. Azili su najvećim dijelom utemeljeni na volonterskoj osnovi, dok se neki finansiraju iz budžeta nevladinih organizacija koji se brinu o napuštenim životinjama. (Usp. Muhamed Katica, Nedžad Gradašćević, Nejra Hadžimusić, Zarema Obradović, Ramo Mujkanović, Esad Meštrić, Senad Čoloman, Muhamed Dupovac, „Widespread of stray dogs: methods for solving the problem in certain regions of Bosnia and Herzegovina. *International Journal of Research -GRANTHAALAYAH* 5 (6/2017), str. 414-422

11 Usp. A. Katica, *Populacija pasa lotalica: potencijalna 'eko bomba'*, str. 13-14.

---

vota, tada se navedeni psi susreću sa, za njih, izuzetno zbujujućom i otežavajućom situacijom jer su ostali bez osigurane hrane i domske sigurnosti. Tom prigodom onemogućena je u brojnim slučajevima njihova biološka egzistencija. Ljubimac pošto je protjeran iz doma, tj. izbačen na ulicu, često gubi imunitet i nije u prilici brinuti se o sebi, te je tim jednostavno osuđen na smrt. Dio napuštenih pasa u takvoj situaciji jednostavno usljed neadekvatne, kao i nedovoljne prehrane, te brojnih ekto i endoparazita koji neminovno nastanjuju njihova tijela, obole, poslije čega ugibaju. Shodno tome možemo ustvrditi da navedeni vlasnici kućnih ljubimaca, tj. pasa, zapravo lagano, odnosno posredno eutanaziraju „svoje pse“.

Napuštanjem svojih pasa vlasnici kreiraju poteškoće u društvenoj zajednici jer taj njihov akt direktno utiče na povećanje broja pasa lutilica zato što se jedan dio „bivših ljubimaca“ uspješno adaptira na novu sredinu i nove životne okolnosti. Potomci pasa lutilica, i to već u drugoj generaciji, kategoriziraju se kao divlji psi, budući da nisu socijalizirani i svakako mogu biti opasni za ljudski populat i druge životinje poput npr. mačaka. Tako psi lutilice u gradskim sredinama vrlo često uzurpiraju društveni prostor, a svojim izmetom i urinom ugrožavaju ljudsku okolinu najčešće u urbanim naseljima. Nažalost, ovo je izražen problem i kada je riječ o psima kućnim ljubimcima zbog njihovih neodgovornih vlasnika, koji iza svojih pasa ne kupe njihove ekskreme. Štaviše, takvi neodgovorni vlasnici sasvim slobodno puštaju svoje pse da obave fiziološke potrebe pod „tuđi prozor“, na stajalištu javnog prijevoza, u dječijem igralištu, ispred bogomolje, itd. Spremni su i verbalno, te na vulgaran način napasti ukoliko im se na to skrene pozornost.

S druge strane, u ruralnim sredinama psi lutilice katkada napadaju životinje koje se nalaze u seoskim domaćinstvima poput ovaca, kokoši, koza i slično, i tom prigodom mogu nanositi enormnu štetu na seoskim gazdinstvima. Osim rečenog, psi lutilice, kao i divlji psi, mogu predstavljati i direktnu opasnost za ljude, u slučajevima kada ulaze u plastenike, te uriniraju po posađenim povrtlarskim kulturama. To kod ljudskih konzumenata navedenih artikala može izazvati ozbiljne

zdravstvene posljedice.¹² Pored toga, naročito agresivni psi iz grupacije pasa lotalica uglavnom se uklanjaju s ulice jer zbog svoje violence i agresivnosti predstavljaju opasnost za život i zdravlje čovjeka. Naime, neki psi iz ove skupine su zapravo prijenosnici velikog broja bolesti, počevši od bjesnila, parazitarnih bolesti, itd.¹³ Stoga se uklanjanjem agresivnih pasa lotalica sa javnih površina obavlja društveno korisna djelatost.

3. PAS U DISKURSU TEOLOGIJE MORALA

Prije negoli načinimo refleksiju o fenomenu psa u teološkome diskursu, samo bismo izdvojili nekoliko temeljnih informacija o životinjskome svijetu u muslimanskoj tradiciji. U konstitutivnoj i interpretativnoj tradiciji¹⁴ muslimana animalni svijet zauzima bitno mjesto,

---

12 Usp. Muhamed Katica, Zarema Obradović, Nedžad Gradašćević, Nejra Hadžimusić, Ramo Mujkanović, Esad Mestrić, Fuad Bašić, Branko Toplaović, Rešad Smajkić, Muhamed Dupovac, Mirza Čelebičić, „Assessment of the Effect of Stray Dogs as a Risk Factor for the Health of Population in Certain Areas of Bosnia and Herzegovina“, *European Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences* 4 (9/2017), str. 107-111.

13 Usp. Muhamed Katica, Zarema Obradović, Nasreldin Hassan Ahmed, Enra Mehmedika-Suljić, Žana Stanić, Rowida Seifeldin Abdalaziz Mohamed, Emina Dervišević, „Interdisciplinary aspects of possible negative effects of dogs on humans in Bosnia and Herzegovina“, *Med Glas* 17 (2/2020), str. 246-251.

14 Prilikom eksplikacije pojma muslimanska tradicija, važno je istaknuti njenu podjelu na *Traditio Constitutiva* (ar. *Naṣṣ*) i *Traditio interpretativa*. *Traditio Constitutiva* (ar. *Naṣṣ*) je za religiozne muslimane i muslimanke smjerodavna i mjerodavna, budući da je njeno polazišno počelo – *vjerujem*. U *Konstitutivnu tradiciju* se ubrajaju Qurʾān i sunnat, koji čine temeljne izvore religije islāma, te ih je nemoguće promatrati odvojeno, jer oba muslimanska vrela predstavljaju komplementarne dijelove homogene cjeline. Prema muslimanskom vjerovanju Qurʾān je neponovljiva i nezamjenjiva Riječ Božja objavljena Muḥammadu, zapisana u zbirkama, prenesena vjerodostojnom predajom, a samo Njegovo recitiranje pobožno je djelo. Također, *sunnat* ili *ḥadīṭ*, predstavlja uzornu praksu Božijeg Poslanika, koja konstituira i normira religioznu praksu muslimana i na kojoj se fundira život muslimana, tj. vjerovanje, moral, znanost, kultura i civilizacija, a biva zaokružena smrću Božjeg poslanika Muḥammada. (Usp. Adnan Silajdžić, „Značenje i značaj islamske tradicije“, u: *Islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoj i institucije, perspektive*, Zbornik radova s naučnog skupa održanog 14-16. novembra 2007. u Sarajevu, Rijaset IZ-e u BiH, Sarajevo, 2008, str. 13). Pored rečenog *Traditio interpretativa* jeste razumijevanje, percepcija i interpretacija Konstitutivne tradicije. U interpretativnu (misleću) tradiciju, koja je utemeljena na konstitutivnoj tradiciji, ubraja se cjelokupan intelektualni rad muslimanskih naučnika od vremena Božijeg poslanika

na što direktno upućuju i *qur'ānska* poglavlja (*sūre*) koja nose nazive upravo po životinjama poput: *Krava* (*sūra* 2), *Stoka* (*sūra* 6), *Pčele* (*sūra* 16), *Mravi* (*sūra* 27), *Pauk* (*sūra* 29) i *Slon* (*sūra* 105). Kroz stotinu i četrdeset āyāta (stihova, stavaka) spominju se životinje,¹⁵ s tim da je plemenit odnos prema životinjama nerijetko tretiran i u predajama blagoslovljenog poslanika Muḥammada.¹⁶ O blagome i moralnome odnosu prema životinjskome svijetu zbere i brojni historijski zapisi iz doba rane i klasične muslimanske kulture i civilizacije, kao i primjeri dobrih vjernika i bogougodnika (*awliyā*), koji su ukazivali poštovanje i ljubav prema svemu stvorenome, a uz to su, neki od njih, vodili i po- učne razgovore sa svijetom životinja, kako se u to vjeruje.¹⁷

Inače, posebno polje u okviru muslimanske teologije koje se bavi deskripcijom i razviđanjem morala, kako prema ljudima, jednako tako i prema drugim stvorenjima, tj. biljkama i životinjama, naziva se teologija morala ('*Ilm al-Aḥlāq*).¹⁸ Nasuprot ove teološke discipline, strogo

---

Muḥammada do danas, poput komentara Qur'āna (*tafsīr*), komentara *ḥadītkih* zbirki (*ṣurūḥ*), djela iz prava, mnogobrojnih djela iz *teṣawwufa*, morala, filozofije, književnosti i drugih znanstvenih disciplina. (Usp. Adnan Silajdžić, *Ogledi o sunnetu i hadisu*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2019, str. 59-71.)

15 Usp. Muhammed En-Nedždžar, *Fenomen životinjskog svijeta u Kur'anu*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2008, str. 30. Usp. Orhan Jašić, *Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Pergamena, Zagreb, 2019, str. 130.-131.

16 al-Albānī, *Ṣaḥīḥ al-Ġāmi' aṣ-Ṣaġīr wa ziyādātuh*, al-Maktab al-Islāmī, Bejrut, tom II, str. 1170, br. 697.; al-Buhārī, *al-Ġāmi' al-Musnad aṣ-Ṣaḥīḥ*, Dār Tavkun an-Naġāt, 1422, tom VII, str. 94, br. 5514 i 5515.; Muslim, *Ṣaḥīḥ*, Dār Iḥya'i at-Turaṭīl al-'Arabi, Bejrut, tom III, str. 1549, br. 1957. i 1958.). Aḥmad ibn Ḥanbal, *Musnad*, Mu'assasa ar-Risāla, Damask, 2001., tom IX, str. 474, br. 5661; Waliyuddin al-Ḥaṭīb, *Miškāt al-Maṣabīḥ*, al-Maktabu al-Islām, Bejrut, 1985., tom II, str. 1196, br. 4094). (Ibn Ḥanbal, *Musnad*, Tom II, str. 205; Abū Dawud, *Sunan*, Dār ar-Risāla al-Ālamiyya, 2009., IV, str. 201, br. 2549.)

17 O tome vidi više: Selim Sami Jašar, „Razgovor sa svrkom“, u prijevodu Fejzulah Hadžibajrić, u: Mustafa Cerić (ur.), *Teṣawwuf, islamska mistika*, Zagrebačka džamija, Zagreb, 1989. Usp. Samir Beglerović, '*Abd al-Qādir Al-Ġaylānī i derviški red kaderija*', Fakultet islamskih nauka i hadži Sinanova tekija u Sarajevu, Sarajevo, 2009.

18 Riječ je o znanstvenoj disciplini neodvojivoj od muslimanske dogmatike ('*Aqā'id*). Njen fundamentalni zadatak i cilj je uputiti religioznog čovjeka k poboljšanju moralnog djelanja koje potiče iz *duše* (*nafs*), tj. da od unutarnjeg krajnje duhovnoga nadahnuća (*bāṭin*) njeno djelovanje prijeđe u dimenziju pojavnog (*zāhir*). Analogno tome, religiozni ljudi bi trebali poticati dobro i plemenito djelovanje, kako prema ljudima, jednako tako i prema drugim stvorenjima, tj. biljkama i životinjama koja nastanjuju planetu. (Usp. Orhan Jašić, *Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Pergamena, Zagreb, 2019, str. 54)

motreno iz svjetovnog rakursa, navedena pitanja razmatra i bioetika,¹⁹ koja je *de facto* neodvojiva od praktičke filozofije. S treće, pak, strane moguće je dijalog o zajedničkim problemima bioetike i teologije morala upravo u okrilju integrativne bioetike.²⁰

Poslije navedenog kratkog osvrtu, u nastavku rada će signifikantna pozornost biti usmjerena k psu u Tradiciji muslimana, budući da ljudsko društvo, kao što primjećujemo, nije moguće zamisliti bez prisutstva navedene životinje. Pas se na stranicama Qur'āna spominje u tri *sūre* (poglavlja), odnosno nekoliko āyāta (stihova, stavaka). Višestruko navođenje ove životinje na stranicama Božije Objave ukazuje na njegovu posebnost. Ipak, valja napomenuti da se na jednom mjestu pas komparira sa čovjekovom destruktivnom vrijednosti, koja je razlogom qur'ānskog poređenja ljudske moralne naravi s poročnim svojstvima psa.²¹ No, općenito, u Qur'ānu pas kao životinja uopće nije prezentiran u negativnom svjetlu, tj. kao nečista životinja,²² što se kroz povijest muslimanske kulture i civilizacije nažalost često moglo primijetiti.

Ovdje ćemo se fokusirati na narativ iz qur'ānskog poglavlja *Pećina (al-Kahf)*.²³ U ovom qur'ānskom poglavlju se zbori o događajima

19 „Bioetika je moralna refleksija i ponašanje spram svekolikog života (bios) u uvjetima ubrzanog tehničkog razvoja, i osobito ekološke krize s time povezane, te biološke i drugih ugroženosti života u (post)modernom svijetu“. (Nikola Skledar, *Filozofija i život*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007, str. 41)

20 Integrativnu bioetiku „(...) možemo definirati kao pluriperspektivno područje u kojem se u interakciji raznorodnih perspektiva stvaraju uporišta i mjerila za orijentiranje u pitanjima koja se odnose na život ili na uvjete i okolnosti njegova očuvanja.“ (Ante Čović, *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2004, str. 11)

21 *A da smo htjeli, mogli smo ga s njima uzvisiti, ali se on ovom svijetu priklonio i za svojom strašću krenuo. Njegov slučaj je kao slučaj psa: ako ga potjeraš on isplažena jezika dahće, a ako ga se okaniš on opet dahće. Takvi su ljudi koji Naše dokaze smatraju lažnim; zato kazuj događaje da bi oni razmislili.* (Qur'ān,7:176)

22 Usp. Khaled Abou El Fadl, „Dogs in the Islamic Tradition and Nature“, u: Bron Taylor (ur.), *Encyclopedia of Religion and Nature*, New York, Continuum International, 2004., str. 499-500.

23 Pas je u svetoj povijesti bio čuvar vjernika, o čemu jednim dijelom govori i qur'ānsko poglavlje *Kahf* (18): *I pomislio bi da su budni, ali oni su spavali; i Mi smo ih prevrtali sad na desnu, sad na lijevu stranu, a pas njihov, opruženih prednjih šapa, na ulazu je ležao; da si ih vidio, od njih bi pobjegao i strah bi te uhvatio.* (Qur'ān, 18:18) *Neki će reći: „Bila su trojica, pas njihov je bio četvrti“, a neki će govoriti: „Bila su petorica, pas njihov je bio šesti“, nagadajući ono što ne znaju, dok će neki reći: „Bila su sedmorica, a pas njihov bio je osmi.“ Reci: „Gospodaru mome je dobro*

iz svete povijesti²⁴, koja se zbila vijekovima prije spuštanja Objave blagoslovljenom Muḥammadu, čijim je sudionikom bio i jedan pas. U svetopovijesnom kazivanju o *Aṣḥāb al-Kahfu* („Stanovnicima pećine“) priopćava se o skupini mladića i jednome psu koji su se sklonili u pećinu. Izoliranjem u pećinu pokušali su izbjeći tiransku vladavinu vladara nevjernika. Nakon što su se sklonili u pećinu, sukladno vjerovanju, Bog je začepio njihove uši, te su utonuli u višestoljetni san. Nakon buđenja mladići pećine su vjerovali da su spavali samo jedan dan, no, stvarno u snu su proveli nekoliko stoljeća. Njihov pas je također spavao s njima, ali na ulazu u pećinu. Njegovo pozicioniranje na samom ulazu u pećinu imalo je za svrhu svojevrsnu zaštitu mladića.²⁵

Postavlja se, međutim, pitanje zašto je pas sudrug mladićima? Preciznog odgovora na ovo pitanje nema, ali postoje različite interpretacije. Na primjer, prema al-Zamaḥšarijevom tumačenju Qur'ana, pomenuti pas je u mladićima prepoznao istinske vjernike što ga je privuklo njima.²⁶ Njegove zaštitničke vještine bile su dobrodošle vjernicima no ipak njihova veza je više počivala na religiozno-duhovnoj predanosti u ljubavi prema dragome Bogu.²⁷ Dakle, u navedenom kazivanju, čisto praktički i teološki motreno, pas je vjerni zaštitnik pobožnih mladića, te im biva odan do kraja kroz moralno svojstvo predanog čuvara, ali i iskrenog prijatelja vjernika. Iz ovoga se može zaključiti da se u Qur'ānu izravno, štaviše blagonaklono, spominje pas, što je, dakle, afirmativno za svijet pasa. Analogno tome je navedeni pas pozicioniran na izrazito poštovanoj stupnji u taksonomiji stvorenoga svijeta, tj. u gradaciji bitka.

Postoje, također, tumačenja u mislećoj tradiciji muslimana da je riječ o ovčarskom psu, koji se u spomenutoj vrsti literature često oslovljava imenom *Qitmīr*.²⁸ Neki interpretatori Qur'āna su kazali da se

---

poznat njihov broj, samo malo njih to zna. Zato ne raspravljaj o njima osim površno, i ne pitaj o njima od njih nikoga!“ (Qur'ān, 18:22)

24 Sveta povijest je posebno doba historije u kojemu je spuštana Božija Objava. Muslimani vjeruju da je spuštanje objave završilo sa Blagoslovljenim poslanikom Muḥammadom.

25 Usp. Qur'ān, 18:18.

26 Usp. Ġār Allāh al-Zamaḥšarī, *al-Kaššāf 'an ḥaqā'iq al-tanzīl wa 'uyūn al-aqāwīl fī wuḡūh al-ta'wīl*, Dār al-Ma'rifa, Beirut, 2009., str.616.

27 Usp. Sarra Tlili, „The Canine Companion of the Cave: The Place of the Dog in Qur'anic Taxonomy“, *Journal of Islamic and Muslim Studies* 3 (2/2018), str. 47.

28 Usp. George Archer, „The Hellhound of the Qur'an: A Dog at the Gate of the Underworld“, *Journal of Qur'anic Studies* 18 (3/2016), str. 12-13, 20-21.

navedeno ime psa ne pronalazi u drugim semitskim kulturama i da može značiti „procjep na hurminoj košpici“, „kora datuline košpice“²⁹, s obzirom na to da dolazi od korijena riječi q - ṭ - m - r u arapskome jeziku. Semantičko polje ovog imena koje je prezentirano u tumačenjima Objave ne implicira lijep smisao, jer je konotacija imena negativne naravi. U samome Qur'ānu pas uopće nije imenovan nego su mu, kao što je prethodno rečeno, tumači nadjenuli ime u klasičnome razdoblju muslimanske kulture i civilizacije. Samim time, moguće je, da su interpretatori svoj vlastiti doživljaj pasa prenijeli u egzegetske tekstove.

Tretiranja same biti egzistencije psa detektiramo i u predanjima blagoslovljenog Poslanika. Tako, na primjer, poznati hadis govori o tome kako su čovjeku oprosteni grijesi zbog toga što je napojio žednog psa.³⁰ No, s druge strane, historijski podaci svjedoče da je došlo do anihilacije određenog broja pasa u vrijeme blagoslovljenog poslanika Muḥammada jer se smatralo da prenose bijesnilo. Ova praksa je poslije dokinuta.³¹

Kada je u pitanju rana i klasična muslimanska kultura i civilizacija, u njoj je pseća populacija zauzimala veoma značajno mjesto. Domaći psi su intenzivno korišteni za lov kao i za pastirske svrhe. Psi lutilice, s druge strane, služili su kao čistači ulica u brojnim gradovima muslimanske kulture i civilizacije poput Aleksandrije, Kaira i Istanbula, a pored ostalog su bili i rastjerivači pacova na ulicama srednjovjekovnih orijentalnih gradova³². Vjerojatno su se zbog toga, među nekim muslimanskim pravnicima, s vremena na vrijeme, javljala i pomalo apsurdna pravna mišljenja da su seoski psi, za razliku od urbanih pasa, „čisti“. Tom prigodom su kao argument isticali činjenicu da se gradski psi, pošto su psi lutilice, dominantno hrane uličnim otpadom, kao i hranom sa

29 Usp. Isto, str. 13.

30 Abū Hurayra prenosi da je Božji Poslanik rekao: „Dok je jedan čovjek išao putem, obuzela ga je žeđ pa je našao jedan bunar, spustio se do njega i napio se, a potom izašao. Utom je vidio psa kako dahće i od silne žeđi jede vlažno tlo. – I ovoga psa je uhvatila ista onakva žeđ kakva je bila uhvatila mene! – rekao je dotični čovjek te se spustio u bunar, napunio vodom svoju cipelu i stavio je u usta te tako iznio vodu i njome napojio psa. Allah mu je zahvalio za to i oprostio mu grijeh!“ – „Božji poslanici“ – upitali su ga – „zar ćemo i za takve stvari biti nagrađeni?!“ – „Za svaku živu jetru (dobročinstvo prema živim bićima) ima nagrada!“ – kazao je on. (*Muslimova zbirka hadisa (Sažetak)*, El-Kalem, Sarajevo, 2004, str. 668, br. 1505.)

31 Usp: Ahmed Emin Husejnović, „Odbrana pasa u islamu“, *Islamska misao* 11 (130/1989), str. 7.

32 Usp: Isto, Usp. N. Visković, *Kulturna zoologija*, str. 27.

smetljišta, što na koncu producira širenje zaraznih bolesti.³³ Sukladno tome moguće je navesti i srednjovjekovni primjer iz grada Damaska gdje su gradski psi predstavljali zdravstvenu opasnost za stanovnike grada. Zbog toga je guverner Damaska 1294. godine dao izgnati sve pse iz grada, naredivši straži da ne puštaju pse lualice u grad.³⁴

Osim kazanog, u duhovnome stvaralaštvu rane i klasične muslimanske religiozne književnosti, psi su nerijetko portretirani kao izrazito kreposna i samopožrtvovana stvorenja, što je i bilo logično s obzirom na poruku iz sūre *al-Kahf* (*Pećina*). Tako je u sufijskoj³⁵ religioznoj književnosti pas nerijetko predočen kao simbol lojalnosti i iskrenog prijateljstva. Dakako, u muslimanskoj kulturnoj baštini veoma je jasna pozicija psa, za razliku od čovjeka koji shodno svome karakteru nerijetko zaboravlja svoje mjesto na planetu Zemlji. Osim rečenoga, barem kada se spominje sufijski kontekst u polju tumačenja snova, javljanje psa u njima može aludirati i neugodna značenja. Snovi u muslimanskoj religijskoj tradiciji zauzimaju znakovito mjesto u religioznom načinu življenja, jer mogu iskazivati uputu, upozorenje, deskripciju karaktera i slično, u svakodnevnom religioznome načinu življenja. Stoga prema nekim simboličkim interpretacijama, barem kada se sanja pas u specifičnim slučajevima, moguće ga je tumačiti kao simbol srdžbe (*al-ğadab*),³⁶ što, pak, u jednome općemu smislu ne mora biti isključivo tumačeno.

Zanimljiva je informacija kako bioetičke, isto tako i kulturološke naravi, da su vrlo često u orijentalnim gradovima građena posebna pojilišta ciljano za pse, u kojima bi se intenzivno sipala voda tijekom sušnih dana. Po tim, najčešće kamenim bazenčićima, odnosno pojilištima, bio je zasigurno među najpoznatijim grad Kairo.³⁷ Dapače, pored te vrste skrbi za pse, muslimanska kultura je na primjer u Osmanskoj državi poznavala i posebne vakufe (zadužbine) upravo namijenjene za

33 Usp. el- Fadl, *Dogs in the Islamic Tradition*, str. 499.

34 Usp. Nathan Hofer, „Dogs in Medieval Egyptian Sufi Literature“, Laura D. Gelfand (ur.), *Our Dogs, Our Selves*, Brill, Leiden-Boston, 2016., str. 82.

35 Sufizam (ar. *tašawwuf*) se obično definira islamskim ezoterizmom, nerijetko i misticizmom, premda je mnogo preciznija definicija ona koja ga pozicionira kao islamsku disciplinu u odgoju ljudske duše kroz spoznaju Boga kao istinski Jedinoga. (Usp. Kenan Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Sarajevo 2022, str. 221)

36 Usp. Samir Beglerović, *Abd al-Qādir al-Ġaylānī i derviški red kaderija*, Fakultet islamskih nauka i Hadži Sinanova tekija, Sarajevo, 2009, str. 230.

37 Usp. Orhan Jašić, Senad Čeman, „Zaklada za životinje u muslimanskoj kulturi – teološko moralna refleksija“, *Gradovrh 16* (16/2020), str. 274-279.

---

prehranu pasa. Suprotno rečenome, valja podcrtati da je muslimanska civilizacija poznavala i izrazito griješan i poročan odnos prema životinjama, i to osobito početkom dvadesetog stoljeća. Tada su u Istanbulu sve pse lualice preselili na jedan nenaseljeni otok, gdje nisu hranjeni, zbog čega je došlo i do psećeg kanibalizma.³⁸

Vrijedno je još istaknuti usporedbu kulturno-religijske naravi kada je u pitanju pogled na svijet pasa u Egiptu i recimo Francuskoj. Kada se govori o Egiptu, blagonaklonost prema psima se manifestira u već spomenutim zadužbinama u obliku pojilišta podignutih za pse. S druge strane, u Francuskoj se danas mogu primijetiti čak i groblja za pse,³⁹ što svakako nije dio muslimanskog identiteta, ali govori o bliskoj vezi sa kućnim ljubimcima. S treće, pak, strane, ovaj fenomen počinje se javljati i u Bosni i Hercegovini budući da se intenzivira praksa ukopa kućnih ljubimaca na posebno izdvojene parcele.

Kada je Bosna i Hercegovina u pitanju, država u kojoj je primjetan vrlo snažan utjecaj muslimanske kulture kao i religijske prakse općenito, primjećuje se dvojak izazov. Jedan je povećanje kućnih ljubimaca u stanovima, a drugi je pojava pasa lualica u urbanim i ruralnim sredinama, o čemu je prethodno već bilo riječi. Sukladno tome, o navedenome religijsko-moralnom i bioetičkom problemu, tj. izazovu pasa lualica, postavljeno je pitanje i odgovarajućim strukturama Islamske zajednice u Bosni Hercegovini, zbog čega je izdata i *fatwa* (religiozno-pravno rješenje) o eutanaziranju pasa lualica. Naime, zainteresirane osobe koje postavljaju ovo pitanje se ohrabruju na izgradnju azila za pse lualice, kao najadekvatnije rješenje za taj izazov. No, nasuprot tome, u istoj *fatwi* se dopušta eutanaziranje pasa lualica koji predstavljaju opasnost za društvo.⁴⁰

---

38 Usp. Hasan Güneş, Nadide Güneş, „A Nation Having Internalized Love For The Animals, The Ottomans“, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* 6 (6/2012), str. 64.

39 Usp. Sarra Tlili, „Animal Ethics in Islam“, *Religions* 9 (9/2018), str. 5. Pojedinačne grobnice za umrle ljubimce pojavljuju se i u Bosni i Hercegovini, kao na primjer na Banji u gradu Tuzli.

40 Usp. Enes Ljevaković, „Pitanja i odgovori“, *Preporod* 951 (13/2011), str. 13: Na upit o psima lualicima, koje ugražavaju ljudske živote E. Ljevaković je dao sljedeći odgovor: *Dozvoljeno je ubiti životinju koja predstavlja stvarnu opasnost po život i zdravlje čovjeka. Međutim, ne možemo se ponašati kao da zakon koji reguliše to pitanje nije donesen. On je tu i valja se pridržavati uz stalni zahtjev vlastima da se taj*

Kada je u pitanju posjedovanje pasa kao kućnih ljubimaca u domu zajedno s obitelji, to se unutar muslimanske tradicije općenito, pa tako i u Bosni i Hercegovini, smatra pokuđenim djelom, pošto psi mogu biti prijenosnici zaraznih bolesti, kao i onečišćivači doma.⁴¹ Naime, prema vjerovanju muslimana, u dom u kojemu boravi pas ne ulaze meleki (anđeli). Zbog navedenih razloga među religioznijim muslimanima nije uobičajena praksa posjedovanje kućnih ljubimaca u stanu poput psa. S druge strane, uobičajeno je posjedovanje ljubimaca, tzv. avlijskih (dvorišnih) pasa, tj. pasa čuvara. Nasuprot tog pogleda na svijet, primjećuje se da pas čak i u nekim deklarirano muslimanskim zemljama Zaljeva, kao što je Kuvajt, počinje uzimati mjesto u stanovima i kućama kao kućni ljubimac, ne više samo kao pas čuvar, kako je to do sada bila običajna praksa u „muslimanskim zemljama“.⁴² Posjedovanje kućnih ljubimaca u domovima, a naročito pasa, danas u muslimanskoj kulturi razviđa se kao sindrom utjecaja zapadne kulture.⁴³ Inače, u prethodnome dobu, kućni ljubimci poput psa nisu nastanjivali ljudske domove, te su u emocionalnome kontekstu bili znatno ovisniji o svojoj vrsti negoli ljudskoj, za razliku od današnje visoke moderne, odnosno postkulture.⁴⁴

Vrijedno je još izdvojiti da su u Ujedinjenome Kraljevstvu, muslimanski religijski autoriteti izdali *fatwu* (religiozno pravno mišljenje) prema kojoj je dopušteno (*halāl*) da psi mogu biti vodiči slijepim osobama u džamiji.⁴⁵ Zašto uopće i postavljati to kao pitanje? Među samim muslimanima postoje diferentna polazišta koja se odnose prema ritualnom pranju, tj. gubitku abdesta (obrednog pranja) neophodnom za obavljanje obreda. Većina muslimanskih religiozno pravnih škola, izuzev *mālikijske*, uglavnom zastupaju stav da se u dodiru sa psom gubi abdest, koji je potreban za obavljanje obreda, odnosno molitvu.⁴⁶ Zbog toga se vjerojatno pas nije koristio u drugim dijelovima svijeta

---

problem na adekvatan način riješi. [Enes Ljevaković, „Pitanja i odgovori“, *Preporod* 971 (9/2012), str. 11]

41 Usp. Enes Ljevaković, „Pitanja i odgovori“, *Preporod* 888 (22/2008), str. 13.

42 Usp. Jenny Berglund, „Princely Companions or Object off Offense, The Dog’s Ambiguous Status in Islam“, *Society & Animals* 22 (6/2014), str. 545-559.

43 Usp. Isto, str. 553.

44 Usp. Sarra Tlili, „The Canine Companion of the Cave: The Place of the Dog in Qur’anic Taxonomy“, *Journal of Islamic and Muslim Studies* 3 (2/2018), str. 44-59.

45 Usp. J. Berglund, „Princely Companions or Object off Offense, The Dog’s Ambiguous Status in Islam“, str. 553.

46 Usp. N. Hofer, *Dogs in Medieval Egyptian Sufi Literature*, str. 81.

---

kako bi bio vodič u džamiju. S tim da su, kao što smo naveli, već načinjeni značajni koraci u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Kada je danas u pitanju pas i njegova sveza s čovjekom, javlja se zahtjevno teološko-moralno i bioetičko pitanje, a to je: što učiniti s ljubimcem koji je u terminalnoj fazi? Životinje, zapravo konkretno psa, pod određenim uvjetima, shodno mišljenju trenutnog *Fetvai-emīna* (povjerenika za religiozno-pravna pitanja) dr. Ahmeda Purdića, dopušteno je eutanizirati. Tako u slučaju da pas trpi bol od neizlječivih bolesti, dopušteno ga je eutanazirati. Navedeni proces eutaniziranja neophodno je sprovesti uz adekvatnu veterinarsku skrb. Naime, „eutanaziranje životinje koja ima neizlječivu bolest nije njeno mučenje niti upropaštavanje imetka“.⁴⁷

Na koncu, često se postavlja pitanje, posebice od strane ljubitelja životinja, što će se zbiti sa njihovim psima, mačkama, kornjačama itd., kada uginu. Sukladno razumijevanju pojmova *rūh* (duh, lat. *spiritus*) i *nafs* (duša, lat. *anima*), Qur’ān priopćava da će sva živa bića biti okupljena pred njihovim Gospodarom (Stvoriteljem) po ponovnom oživljenju, tj. da će sva stvorenja biti okupljena pred Bogom na Dan Suda (Oživljenja).⁴⁸ U muslimanskoj tradicijskoj literaturi se obično uzima primjer psa *Qiṭmīra* iz već navedenog kazivanja o mladićima pećine, o kojemu se zbori da će zajedno sa svojim suputnicima ljudima biti proživljen te s njima na koncu uveden u Raj. Tu vrstu posebnoga diskursa najsuptilnije njeguje sufijska tradicija. U tom smislu se sasvim opravdano otvara vjerovatno i krucijalno pitanje religiozno-metafizičkoga počela svih stvorenja, a konkretno u našem slučaju psa.

---

47 Usp. Ahmed Purdić, „Na pitanja odgovara“, *Preporod 1247* (2023), str. 6.

48 *I u rog će se puhnuti, i umrijeće oni na nebesima i oni na Zemlji, ostaće samo oni koje bude Allah odabrao; poslije će se u rog po drugi put puhnuti i oni će, odjednom, ustati i čekati.* (Qur’ān 39:68)

(Usp. Nadeem Haquea, Al-Hafiz Basheer Ahmad Masri, „The Principles of Animal Advocacy in Islam: Four Integrated Ecognitions“, *Society & Animals 19* (2011), str. 285-286).

---

4. METAFIZIČKO-DUHOVNI STATUS PSA U TEOLOŠKOM DISKURSU

Pitanje metafizičko-duhovnog statusa psa se u teologiji izravno nasljanja na dogmu o Božijoj pravdi i pravičnosti, koju su u muslimansko-me mišljenju u jednom razuđenom teološko-filozofskom smislu prvi uveli *mu 'taziliti*, prema čijem teološkom nauku Božija pravičnost je apsolutna. Prema tome teološkom učenju ne postoji niti jedan egzistent koji bi kušao Božiji gnjev, a onda i kaznu, tek po Njegovoj ničim uvjetovanoj Volji, nego radije po vlastitome izboru. Iako je navedena teološka škola u povijesti muslimanske kulture i civilizacije izgubila na snazi, odnosno iščeznula, ne samo radi teološkog redukcionizma i pokušaja govora o Bogu osobito jezikom *ratia*, ona će ipak dati podstreka ne samo drugim teološkim školama, već što je i paradokslano i tradiciji sufizma. Naime u povijesti muslimanskog mišljenja sufij-ski autori će prethodno navedeni problem tj. pitanje Božije pravde i pravičnosti (*al- 'Adl*) pozicionirati u jednoj sasvim novoj ravni, kojom se postavlja drukčija paradigma razumijevanja pitanja Božijeg određenja. Ona će intenzivno biti uvedena kroz teološki nauk Ibn 'Arabija (u. 1240. g) o teološko-egzistencijalnome monizmu ili Jedinstvu Bitka (ar. *waḥda al-wuḡūd*), koji Božiju sveopću Milost promatra u njezinu najpotpunijem obliku. Dakle, prema navedenoj teološkoj doktrini to je Milost koja jednako obuhvaća svaki atom, dušu, egzistent, tj. svaku mogućnost (ar. *mumkin*), pa i onu koja se pojavno nadavala zlom, jer „Moja Milost obuhvata sve“.⁴⁹

Iako, kako smo to već istaknuli, nije rijetkost da se u muslimanskoj tradiciji pas povezuje sa nečistoćom, kako u šerijatskom tako i tjelesnom smislu, potrebno je imati u vidu kako je čak i nečistoća zapravo akcident, što, dakako, posebno podcrtavaju učitelji sufizma. Na ovome tragu bismo izdvojili, na primjer, i pravorijek blagoslovljenog poslanika Muḥammada kada je jednom prigodom govorio o češnjaku da je rekao: „To je biljka čiji miris mi je neprijatan“,⁵⁰ što znači da nije kazao „koja mi je neprijatna“, jer bît nečega, teologijski motreno, ne može biti odbojna, nego samo ono što se eventualno manifestira iz nje.

---

49 Usp. Qur'ān 7:156.

50 Pravorijek o tome bilježi imam Muslim od Abū Sa'īda.

Prema tome, neophodno jeste prezirati samo nemoralno i destruktivno svojstvo, a ne supstanciju bilo kojeg stvorenja.

Isto načelo slobodno se može prenijeti na svako stvorenje, a samim time i na pse. Pas, životinja o kojoj smo govorili u ovome radu je, kao uostalom i sva druga živa bića, prema religijskome učenju jedno od Božijih znamenja, onih znamenja koja su prihvatila ponijeti polog samo njima određen, kojeg nije moguće shvatiti, prema religijskome učenju, razumom. To jeste jedan od temeljnih postulata sufijskoga nauka, kojeg sasvim slobodno možemo osloviti teologijom uključivosti a nikako isključivosti.

ZAKLJUČAK

Od predhistorije ljudsko stvorenje i pas su vrlo često kohabitirali. Njihov suodnos, a što nam je poznato iz različitih historijskih izvora, katkada se zasnivao na čisto ekonomskoj koegzistenciji kao što je na primjer pastirski pas, pas čuvar doma i zajednice, zatim ratnički pas, itd. No, valja istaknuti da su psi prije svega bili vjerni i odani prijatelji ljudima. Između ostalog, tijekom historije formirala se i posebna skupina pasa koju danas nazivamo (kućnim) ljubimcima. Neki od njih, naročito u okcidentalnom kulturnom arelu često naseljavaju ljudske domove, dok u muslimanskoj kulturi i civilizaciji njačešće borave u kućnim dvorištima u svojstvu psa ljubimca tj. avlijskog psa. Ipak, fenomen psa kao kućnog ljubimca, koji je naročito specifičan za zapadnu, tehnološki razvijenu civilizaciju, zadnjih desetljeća sve je učestaliji i na našim područjima pa tako i u Bosni i Hercegovini. Zbog toga smo, između ostalog, u ovome radu skrenuli pozornost na jednu destruktivnu pojavu prvenstveno u bioetičkome kontekstu, pa i u teološko-moralnome, a to je neodgovorno postupanje vlasnika pasa prema svojim ljubimcima, što za konačni produkt ima ostavljanje pasa da se samostalno "snalaze" na ulicama bosanskohercegovačkih gradova. Dakle, zbog ljudskog nemara i neodgovornosti nerijetko dolazi do pojave bioetičkih problema poput pojave pasa lotalica i nezbrinutih pasa. Razlozi za ove poteškoće nalaze se primarno u ljudima, odnosno njihovoj neodgojenoj naravi, te potrebi da konstantno vladaju svime, a samim time i animalnim svijetom i općenito okolišem, a da pri tome ne snose nikakvu vrstu odgovornosti.

Osim u bioetičkome kontekstu, u radu smo posebno prezentirali i muslimansko-teološko viđenje navedene životinje. Naime katkada su se u muslimanskoj civilizaciji među određenim grupacijama muslimanskoga populusa formirali negativni stavovi o psima, jer su na psa ponekad gledali kao na nečistu životinju. No, pas je u primarnome izvoru religije islāma, i to posebno u qur'ānskoj sūri *al-Kahf* predstavljen kao vijerni pratitelj i zaštitnik odabrane skupine vjernika. Poruka o psu iz pomenute sure ukazuje da je i ova životinja na određeni način posebna, te da ju niukome slučaju ne treba promatrati u duhu nečistoće, već upravo posebnosti. Shodno tome, čovjek kao krunsko stvorenje Božije bi trebao biti potkan svojim uverenjem (*yaqīn*), i samim tim odgovorno se odnositi prema cjelokupnoj prirodi, ne destruirajući, nego čuvajući i njegujući uspostavljeni kozmički red u kojemu i pas ima svoje mjesto.

LITERATURA

- Abū Dawud, *Sunan*, Dār ar-Risāla al-Ālamiyya, 2009.
- Adnan Silajdžić, »Značenje i značaj islamske tradicije«, u: *Islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoj i institucije, perspektive*, Zbornik radova s naučnog skupa održanog 14-16. novembra 2007. u Sarajevu, Rijaset IZ-e u BiH, Sarajevo, 2008.
- Adnan Silajdžić, *Ogledi o sunnetu i hadisu*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2019.
- Aḥmad ibn Ḥanbal, *Musnad*, Mu'assasa ar-Risāla, Damask, 2001.
- Ahmed Emin Husejn, „Odbrana pasa u islamu“, *Islamska misao II* (130/1989)
- Ahmed Purdić, „Na pitanja odgovara“, *Preporod 1247* (2023)
- Aida Katica, „Populacija pasa lutilica: potencijalna ‘eko bomba’“, *Veterinaria 68* (1/2019)
- al-Albānī, *Ṣaḥīḥ al-Ġāmi' aṣ-Ṣaḡīr wa ziyādātuh*, al-Maktab al-Islāmī, Bejrut, al-Buhārī, *al-Ġāmi' al-Musnad aṣ-Ṣaḥīḥ*, Dār Tavkun an-Naḡāt, 1422.
- Ante Čović, *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2004.
- Enes Ljevaković, „Pitanja i odgovori“, *Preporod 888* (22/2008)
- Enes Ljevaković, „Pitanja i odgovori“, *Preporod 951* (13/2011)
- Enes Ljevaković, „Pitanja i odgovori“, *Preporod 971* (9/2012)
- Ġār Allāh al-Zamḥašarī, *al-Kaššāf 'an ḥaqā'iq al-tanzīl wa 'uyūn al-aqāwīl fi wuḡūh al-ta'wīl*, Dār al-Ma'rifa, Beirut, 2009.
- George Archer, „The Hellhound of the Qur'an: A Dog at the Gate of the Underworld“, *Journal of Qur'anic Studies 18* (3/2016)
- Ibn 'Arabī, *al-Futūḥāti al-makkiyya*, Dār ihyā'i-t-turāṭī-l-'arabī, Bejrut, 1998.

-
- Jenny Berglund, „Princely Companions or Object off Offense, The Dog’s Ambiguous Status in Islam“, *Society & Animals* 22 (6/2014)
- Kenan Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Sarajevo, 2022.
- Khaled Abou El Fadl, „Dogs in the Islamic Tradition and Nature“, u: Bron Taylor (ur.), *Encyclopedia of Religion and Nature*, New York, Continuum International, 2004.
- Mirror.co.uk (26 April 2009). „Focus On: Rip the Dog’s VC Medal“. *The Mirror*; Preuzeto 14.07.2024. sa: <https://www.mirror.co.uk/money/personal-finance/focus-on-rip-the-dogs-vc-390424>
- Muhamed Katica et. all., „Assessment of the Effect of Stray Dogs as a Risk Factor for the Health of Population in Certain Areas of Bosnia and Herzegovina“, *European Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences* 4 (9/2017)
- Muhamed Katica et. all., „Interdisciplinary aspects of possible negative effects of dogs on humans in Bosnia and Herzegovina“, *Med Glas* 17 (2/2020)
- Muhamed Katica et. all., „Widespread of Stray Dogs: Methods for solving the Problem in Certain Regions of Bosnia and Herzegovina“, *International Journal of Research -GRANTHAALAYAH* 5 (6/2017)
- Muhammed En-Nedždžar, *Fenomen životinjskog svijeta u Kur’anu*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2008.
- Muslim, *Šaḥīḥ*, Dār Ihya’i At-Turaṭīl al-‘Arabi, Bejrut.
- Muslimova zbirka hadisa (Sažetak)*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Nadeem Haqea, Al-Hafiz Basheer Ahmad Masri, „The Principles of Animal Advocacy in Islam: Four Integrated Ecognitions“, *Society & Animals* 19 (2011)
- Nathan Hofer, „Dogs in Medieval Egyptian Sufi Literature“, Laura D. Gelfand (ur.), *Our Dogs, Our Selves*, Brill, Leiden-Boston, 2016.
- Nikola Skledar, *Filozofija i život*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007.
- Nikola Visković, *Kulturna zoologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
- Orhan Jašić, *Bioetički problemi u publikacijama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Pergamena, Zagreb, 2019.
- Orhan Jašić, Senad Čeman, „Zaklada za životinje u muslimanskoj kulturi – teološko moralna refleksija“, *Gradovrh* 16 (16/2020)
- Samir Beglerović, *‘Abd al-Qādir Al-Ġaylānī i derviški red kaderija*, Fakultet islamskih nauka i hadži Sinanova tekija u Sarajevu, Sarajevo, 2009.
- Sarra Tlili, „Animal Ethics in Islam“, *Religions* 9 (9/2018)
- Sarra Tlili, „The Canine Companion of the Cave: The Place of the Dog in Qur’anic Taxonomy“, *Journal of Islamic and Muslim Studies* 3 (2/2018)
- Selim Sami Jašar, »Razgovor sa svrakom«, u prijevodu Fejzulah Hadžibajrić, u: Mustafa Cerić (ur.), *Tesawwuf, islamska mistika*, Zagrebačka džamija, Zagreb, 1989.

Suzana Marjanić, *Cetera animantia, Od etnozologije do zooetike*, Pergamena, Zagreb, 2022.

Waliyuddin al-Ḥaṭīb, *Miškāt al-Maṣābīh*, al-Maktabu al-Islām, Bejrut, 1985.

ORHAN JAŠIĆ

University of Sarajevo, Faculty of Islamic Studies/

University of Tuzla, Faculty of Philosophy, BiH

MUHAMED KATICA

University of Sarajevo, Faculty of Veterinary Medicine, BiH

KENAN ČEMO

University of Sarajevo, Faculty of Islamic Studies, BiH

THE DOG IN BIOETHICAL AND MUSLIM THEOLOGICAL DISCOURSE

Abstract: In the first part of the text, attention was briefly drawn to the phenomenon of dogs as pets on the one hand, and stray dogs on the other. In addition, certain examples of the strong relationship between the man and the dog are given, both through history and in the era of postculture. The bioethical problem of the relationship between people and stray dogs in Bosnia and Herzegovina is especially explored, at the same time emphasizing the ethical and moral (ir)responsibility of former dog owners. While reflecting on the aforementioned content, apart from the bioethical perspective, this topic was also considered from the perspective of the Muslim Tradition, i.e. the theology of moral. Therefore, the concept of dog was viewed dominantly from a Muslim theological-moral perspective, but in the dialogue with bioethics, i.e. through the prism of integrative bioethics.

Keywords: dog, pet, stray dog, theology of moral, integrative bioethics

Primljeno: 17.7.2024.

Prihvaćeno: 20.9.2024.

